

בי אקח מועד / תהילים פרק עה

שאול יונתן וינגורט

אסף קורא לירבעם לא לפצל את הממלכה, הוא אומר לרשעים אל תרימו קרן, ואל תמשחו מלך שאיננו מבית דוד. ה' מגדע את קרנות הרשעים, ומרומם את קרן הצדיק בבניית מלכות מתוקנת, מלכות מבית דוד.

הביטוי אל תשחת בכותרת המזמור לקוח מתפילתו של משה לאחר חטא העגל: אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה (דברים ט, כו). ביטוי זה איננו חוזר עוד פעם במזמורי אסף (הוא מופיע עוד שלש פעמים במזמורי דוד, במזמור נזנח-נט, ולא מופיע עוד בתהילים). עיון במזמור יוביל אותנו להבנה – מהי התפילה המיוחדת של אסף במזמור זה.

המזמור פותח בהודאה שהיתה בעבר: הוֹדִינוּ לָךְ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ, וְקִרְבֵּי שְׁמֶךָ סִפְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ. הודאה זו, מקדימה את דברי ה': כִּי אֶקַּח מוֹעֵד, אֲנִי מִישְׁרִים אֲשַׁפֵּט. נִמְגִּים אֶרֶץ וְכָל יֹשְׁבֶיהָ, אֲנִי תִכְנֶנִּי עֲמוּדֶיךָ. ונראה, שיש להזכרת ההודאה תכלית: כאשר ה' יקח את הזמן בו הוא ישפוט ביושר את העולם, מתוך שהוא מכונן את העולם יפחדו כל יושבי הארץ ממנו, ואנו נוכל להודות פעם נוספת.

בחלק הראשון של המזמור (ה'ח. 29 מילים) ישנה אמירה להוללים: אל תהלו, ולרשעים: אל תרימו קרן. ושוב, קורא אסף לרשעים: אל תרימו למרום קרנכם, תדברו בצואר עתק. והוא מנמק את קריאתו: כִּי לֹא מִמוּצָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים (כלומר: ההרמה לא באה מהמזרח או מהמערב או מהמדבר), אלא מכך שֶׁאֱלֹהִים שִׁפֵּט, זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים.

בחלק השני של המזמור (ט"א. 30 מילים) מתואר עונשם של הרשעים: כִּי כֹס בְּיַד ה', וַיִּזַּן חֶמֶר מְלֵא מֶסֶךְ, וַיַּגֵּר מִזֶּה, אֶךְ שְׁמִרְיָהּ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ. וכאשר יתקיים העונש מעיד אסף על עצמו:

(א) לִמְנַצֵּחַ אֵל תִּשְׁחַת מִזְמוֹר לְאֶסֶף שִׁיר.

(ב) הוֹדִינוּ לָךְ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ, וְקִרְבֵּי שְׁמֶךָ סִפְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ.

(ג) כִּי אֶקַּח מוֹעֵד, אֲנִי מִישְׁרִים אֲשַׁפֵּט.

(ד) נִמְגִּים אֶרֶץ וְכָל יֹשְׁבֶיהָ, אֲנִי תִכְנֶנִּי עֲמוּדֶיךָ.

סֵלָה.

(ה) אֲמַרְתִּי לַהֲוֹלִלִים אֵל תִּהְיוּ, וְלַרְשָׁעִים אֵל תִּרְיֻמוּ קֶרֶן.

(ו) אֵל תִּרְיֻמוּ לְמָרוֹם קֶרֶנְכֶם, תִּדְבְּרוּ בְּצוּאֵר עֵתֶק.

(ז) כִּי לֹא מִמוּצָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים.

(ח) כִּי אֱלֹהִים שִׁפֵּט, זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים.

(ט) כי בוס ביד ה', ויין חמר מלא מסך,

ויגר מזוה, אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ.

(י) ואני אגיד לעלם, אומרה לא־להי יעקב.

(יא) וכל קרני רשעים אגדע, תרוממנה קרנות צדיק.

ואני אגיד לעלם, אומרה לא־להי יעקב, שהוא מקיים בעצמו: וכל קרני רשעים אגדע, תרוממנה קרנות צדיק.

על איזו קרן מדובר במזמור? ומיהם הרשעים שרוצים להרים אותה?

כדי להשיב על שאלות אלו, נראה כי עלינו להתבונן בהתפלגות ממלכת ישראל ממלכות יהודה.

מסופר על ירבעם בן נבט (מל"א יא, כ"ח): וירבעם בן נבט אפרתי מן הצדדה, ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה וירם יד במלך. וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו. והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סכל בית יוסף...

מהי הרמת היד במלך? זוהי מרידה במלכות. וכן אמר פרעה על יוסף (בראשית מא, מד): ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים.

לא מיד הפך ירבעם למלך בעצמו, אך מסופר שכאשר ירבעם יצא מירושלם, וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך, והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה. ויתפש אחיה בשלמה חדשה אשר עליו, ויקרעה שנים עשר קרעים. ויאמר לירבעם: קח לך עשרה קרעים, כי כה אמר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, הנני קרע את הממלכה מיד שלמה, ונתתי לך את עשרה השבטים. אמנם, לא היה זה בימי שלמה, אלא בימי בנו.

מסופר, שכאשר בנו של שלמה הלך לשכם, פי שכם בא כל ישראל להמליך אותו. ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים, אשר ברח מפני המלך שלמה, וישב ירבעם במצרים. וישלחו, ויקראו לו (ויבאו) [ויבאו] ירבעם וכל קהל ישראל, וידברו אל רחבעם לאמר: אביה הקשה את עלנו, ואתה עתה הקל מעבדת אביה הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך. לאחר שלשה ימים בהם התייעץ רחבעם עם הזקנים ועם הילדים, הוא השיב לעם כעצת הילדים לאמר: אבי הכבד את עלכם, ואני אסיף על עלכם, אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים. והנביא מעיר: ולא שמע המלך אל העם, כי היתה סבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט. מכיוון שכן, כל ישראל שלחו לקרוא לירבעם, וימליכו אתו על כל ישראל, לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו.

מה עשה ירבעם? כתוב: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים וישב בה, ויצא משם ויבן את פנואל. בשלב מסוים נולדה לו בעיה, ויאמר ירבעם בלבו: עתה תשוב הממלכה לבית דוד. אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם, ושב לב העם הזה אל אדניהם, אל רחבעם מלך יהודה, והרגני ושכו אל רחבעם מלך יהודה. ויעז המלך, ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם: רב לכם מעלות ירושלם, הנה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית אל, ואת האחד נתן בדרן.

כאן החלה עבודת העגלים, שהיא חזרה על חטא העגל, עליו אמרו בני ישראל: אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹךְ מִצְרָיִם (שמות לב, ח). לא היתה זו עבודה זרה של ממש, שכן הם הכירו בה' שהעלה אותם ממצרים, אלא שלקחו את השור שבמרכבה, הכרוב, והפכו אותו לעיקרי.

וכך כתב הרמב"ן (שמות לב, א): "והכוונה לאהרן היתה, מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן, ושממות עולם יבואו מן הצפון כדכתיב (ירמיהו א, יד) מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ, שאין הכוונה במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב, אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם. והנה, במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם (יחזקאל א, י), ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה דרך מקום החרבן כי שם כחו הגדול, ובהיותם עובדים שם לא־ל, יערה רוח ממרום כאשר נאצל על משה, וזהו שאמר: חג לה' מחר, שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד, להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה, כי בהיותה לפנייהם יכוננו אל ענינה. ורבותינו למדו אותנו הענין הזה, והם שגלו סודו, אמרו: ... ושומטין אחד מטטראמולין שלי, שכתוב (יחזקאל א, י) ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו..."

מעתה, ניתן להבין יותר את הקריאה במזמור שלנו: אֲמַרְתִּי לַהֲוִלָלִים אֶל תִּהְיוּ, וְלִרְשָׁעִים אֶל תִּרְיֻמוֹ קֶרֶן. אֶל תִּרְיֻמוֹ לְמָרוֹם קֶרֶנְכֶם, תִּדְבְּרוּ בְצוּאָר עֵתָק. על דוד נאמר (שמו"א טז, יג): וַיִּקַּח שְׂמוּאֵל אֶת קֶרֶן הַשֶּׁמֶן, וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו, וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וּמִעַלָּה. גם על שלמה נאמר (מל"א א, ט): וַיִּקַּח צִדּוֹק הַכֹּהֵן אֶת קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן הָאֵהָל וַיִּמָּשַׁח אֶת שְׁלֹמֹה, וַיִּתְּקֵנוּ בְּשׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה. הרשעים שמרימים את קרנם מביאים מישוהו אחר למלוך – את ירבעם. נראה, כי גם לא לחנם ישנו כאן דיבור בצואר עתק, שכן על יוסף נאמר כאשר היה משנה למלך: וַיִּשָּׂם רֶבֶד הַזֶּהָב עַל צִנְאוֹרוֹ, וְהַמּוֹנָה עַל סִבְלֵי בֵּית יוֹסֵף – ירבעם, דבר בצואר עתק.

ניתן להציע פירוש גם לפסוק נוסף במזמור שלנו: כִּי לֹא מְמוּצָא וּמִמַּעַרְב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים. נזכרו כאן שלשה מתוך ארבעה כיוונים – מוצא (מזרח), מערב, מדבר (דרום), והפסוק מציין, שהָרִים – הרמת היד במלך, לא באה משלשת הכיוונים הללו, אלא מהצפון – משכם, ממלכת ישראל. פני השור שמהשמאל.

««

במסכת ראש השנה (כו, א) כתוב במשנה: "כל השופרות כשרים, חוץ משל פרה מפני שהוא קרן". באיזה מובן קרן של פרה היא קרן? בגמרא ניתנו לכך כמה הסברים, ועולא מפרש, שהטעם לכך הוא שאין קטיגור נעשה סניגור, כלומר: אם נתקע בשופר של פרה, יעלה זכרון חטא העגל לפני ה'. ועל אף שתקיעת שופר איננה בקודש הקדשים, ומדוע אנו אומרים שהתקיעה מעוררת את הקטרוג? כיון שהשופר לזכרון הוא – כאילו התקיעה היא בפנים, ואין קטיגור נעשה סניגור.

נראה, כי במזמור שלנו מרמזת הקרן גם כן לחטא העגל ולחטאת ירבעים בעגלים. הרמת הקרן היא הרמת הזיכרון של החטא, ולפיכך אומר ה' לרשעים: אל תרימו קרן.

««

כאשר אנו מפרשים את המזמור על ירבעם ופיצול ממלכת ישראל, נראה שיש לנו גם מובן חדש למה שכתוב בפתיחה: פי אקח מועד, אני מישרים אשפט. המובן הפשוט הוא, שבזמן הנכון ישפוט ה' את הרשעים ביושר, אך נראה שהלשון אקח מועד מחזירה אותנו גם למועדים האמיתיים, שנזכרו בתורה. ביטוי זה בא נגד המועד החדש שהמציא ירבעם, כמו שכתוב (מל"א יב, לב-לג): ויעש ירבעם חג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש, כחג אשר ביהודה, ויעל על המזבח... אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני, בחדש אשר בדא (מלכד) מלכו, ויעש חג לבני ישראל, ויעל על המזבח להקטיר.

נראה, כי התיקון למועד בחודש אשר בדא מלכו, הגיע עשרות שנים לאחר מכן, בזמן מלכות חזקיה. וכך נאמר כאשר טהרו את בית ה' (דה"ב כט, כד-ל): ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח, ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצצרות, ועל ידי פלי דויד מלך ישראל. וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות (מחצצרים) מחצרים הפל עד לכלות העלה. וככלות להעלות, כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו. ויאמר חזקיהו המלך והשרים ללויים, להלל לה' בדברי דויד ואסף החזה, ויהללו עד לשמחה ויקדו וישתחוו. נראה, כי לא לחינם מכונה כאן אסף כחווה, וכאשר הללו את ה' במזמור שלנו, התעורר אצל חזקיהו המלך הרצון לחגוג מועד מיוחד, וכך מסופר (מל"ב ל, א-כא):

וישלח חזקיהו על כל ישראל ויהודה, וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה, לבוא לבית ה' בירושלם, לעשות פסח לה' אלהי ישראל. ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם, לעשות הפסח בחדש השני. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא, כי הפהנים לא התקדשו למדי, והעם לא נאספו לירושלם. וישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל... ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד... ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים לה' יום ביום, הלויים והפהנים בכלי עז לה'.

להאזנה לשיעור על פרק ע"ה:

peneyhamenora.com/tehilim/75

או חפשו באפליקציות הפורקאסטים

"שיעורים בספר תהילים".

אם כן, חזקיהו המלך עשה גם הוא מועד חדש – בחמשה עשר לחודש השני, במשך שבעה ימים, והיה בזה תיקון למועד של ירבעם – בחמשה עשר לחודש השמיני. זהו מועד שה' לקח, וה' שפט במישרים.